

Вбивства на вулиці Морґ (переклад В. Горбатька)

Едгар Аллан По

Переклад Володимира Горбатька

Яку пісню співали сирени чи під яким ім'ям Ахілл переховувався серед жінок — питання далеко не прості, але якась здогадка і тут можлива.

Сер Томас Браун¹

Не викликає сумніву, що розумові здібності, схарактеризовані як аналітичні, самі по собі піддаються аналізу лише незначною мірою. Ми оцінюємо їх тільки за їхніми наслідками. Про них ми знаємо, що вони, поміж іншого, для того, хто їх має (і має надміру), є джерелом щонайбільшого задоволення. Подібно до того, як атлет кохається у своїй фізичній силі, дістаючи радість від вправ, що спонукають його м'язи до дії, людина з аналітичною схильністю тішиться розумовою діяльністю, котра *розплутує і дає відповіді на запитання*. Задіюючи свій талант, вона отримує задоволення від найтривіальніших занять. Їй подобаються загадки, головоломки, таємничі знаки; при розгадуванні всього цього вона виявляє таку кмітливість та гостроту розуму, яка пересічній уяві видається надприродною. Досягнуті нею результати, що їх забезпечують саме душа та суть цього методу, справді виглядають як чиста інтуїція.

Можливо, що здібність, про яку йтиметься, значно пошавляється вивченням математики і особливо її найвищого розділу, котрий несправедливо і просто з огляду на притаманні йому дії зворотного порядку назвали, не до кінця розібравшись, аналітичним. Однак виконувати розрахунки ще саме по собі не означає аналізувати.

Шахіст,² наприклад, здійснює перше, не витрачаючи зусиль на друге. Тож виходить, що уявлення про вплив гри у шахи на властивості розуму є великою мірою хибним. Я не пишу науковий трактат — просто роблю передмову у вигляді досить довільних зауважень до дещо незвичайної розповіді; отже, скористаюся можливістю, аби впевнено заявити, що вищі здібності мислячого розуму більш явно і більш повно використовуються в непоказній грі в шашки, аніж у продуманому легкодумстві шахів. В останніх, де фігури різної і мінливої вартості роблять неоднакові та *дивні* ходи, те, що є тільки складним, часто помилково сприймається як глибоке (не така вже й нечаста помилка). Для цієї гри потрібна неабияка увага. Якщо вона ослабне хоч на мить — буде зроблена помилка, що призводить до втрати або поразки. За умови різноманітних та складних ходів можливість таких помилок значно зростає; і в дев'яти випадках з десяти

перемагає гравець не більш кмітливий, а більш здатний до зосередженості. А в шашках, де ходи однакові і різняться хіба що незначною мірою, можливість необачності зменшується, звичайна увага залишається відносно невикористаною і перевага, отримувана якимось із суперників, забезпечується саме завдяки кращій *кмітливості*. Висловлюючись менш абстрактно — уявімо собі гру в шашки, де кількість фігур зведена до чотирьох королів і де, звичайно ж, не очікується жодної помилки через недогляд. Зрозуміло, що тут перемогу можна забезпечити лише якимось хитромудрим ходом після досить інтенсивної розумової діяльності. Позбавлений звичайних ресурсів, аналітик поринає в особистість свого опонента, ототожнює себе з нею і завдяки цьому нерідко з першого погляду схоплює ту єдину комбінацію (інколи до смішного просту), якою він може спокусити суперника на неправильний розрахунок або змусити поквартитися, що і призведе до помилки.

Віст давно знаний своїм впливом на те, що зветься здатністю до розрахунків; відомо, що люди з інтелектом найвищого ґатунку знаходили в ньому втіху, яку на перший погляд, може й важко було збагнути, а шахів цуралися як заняття легковажного. Безумовно, жодна подібна гра не потребує такої здатності до аналізу. Найкращий у християнському світі шахіст справді може бути чимось трохи більшим, ніж просто найкращим гравцем у шахи, але вправність під час гри у віст означає спроможність досягти успіху в усіх тих більш важливих аспектах, де розум змагається з розумом. Коли я кажу вправність, я маю на увазі таку довершеність у грі, до якої входить розуміння всіх методів (будь-якого характеру), що за їх допомогою можна легітимно досягти переваги. Ці методи є численними не лише за кількістю, але і за формою і часто лежать поміж таких глибин думки, які зовсім недосяжні для пересічного розуму. Уважно спостерігати означає чітко пам'ятати; і в цьому сенсі здатний до зосередженості шахіст буде дуже вправним гравцем у віст; до того ж правила Хойла³ (котрі самі ґрунтуються на нескладному механізмі цієї гри) є достатньо зрозумілими для всіх. Тому поєднання чіпкої пам'яті з дотриманням "інструкцій" зазвичай вважається запорукою хорошої гри. Але вміння аналітика проявляється саме в тих аспектах, які знаходяться поза межами самих правил. Не промовляючи ані слова, він робить безліч спостережень та умовиводів. Те саме, можливо, роблять і його компаньйони; різниця ж у обсязі отриманої інформації полягає не стільки в хибності умовиводу, скільки в якості спостереження. Необхідно знати, *за чим саме* треба спостерігати. Наш гравець нічим себе не обмежує; не відкидає він і висновків, підказаних речами, що перебувають поза грою, бо гра є метою. Він вивчає вираз обличчя свого партнера, обережно порівнюючи його з виразом обличчя кожного зі своїх суперників. Він придивляється до способу розкладення карт у кожній руці, часто помічаючи козир за козирем і онер за онером за тими поглядами, що ними власники їх удостоюють. Він фіксує кожну зміну облич по ходу гри і накопичує запас спостережень і думок за рахунок різниці у вираженні впевненості, подиву, тріумфу або досади. По способу, в який забирається взятка, він судить, чи зможе гравець взяти ще одну в цій масті. З одного вигляду, з яким карту кидають на стіл, йому стає зрозуміло, що опонент

хитрує. Несподіване чи необережне слово; карта, яку випадково випустили з рук чи відкрили, і те, як її потім ховають — із занепокоєнням чи безтурботно; підрахунок взяток і порядок їх розташування; ніяковість, нерішучість, завзяття чи тривога — все це стає показниками справжнього стану справ для, здавалося б, інтуїтивного сприйняття нашого гравця. Після перших двох чи трьох партій він уже знає все про карти в кожній руці і надалі робить ходи з такою абсолютною впевненістю у їх правильності, наче решта гравців уже відкрили свої карти.

Аналітичну здібність не слід плутати зі звичайною винахідливістю, бо аналітично мисляча людина неодмінно є винахідливою, тоді як людина винахідлива нерідко буває навдивовижу нездатною до аналізу. Я вже казав про цю здатність як уміння розкласти думку на її елементи, і варто лише кинути побіжний погляд на цю ідею, щоб збагнути необхідність усвідомлення щойно вказаної різниці. Конструктивна чи об'єднувальна здатність, завдяки якій зазвичай проявляється винахідливість і якій френологи⁴ вже виділили (гадаю, що помилково) окремий орган, вважаючи її даною від природи здібністю, так часто зустрічалася у тих, чий інтелект стосовно всього іншого межував з ідіотизмом, що привернула загальну увагу літераторів-моралістів. Між винахідливістю та аналітичною здатністю існує різниця набагато суттєвіша, ніж різниця між фантазією та уявою, але вона має характер дуже чіткої аналогії. І дійсно, неважко помітити, що у винахідливих завжди є фантазія, а люди зі справді багатою уявою, як правило, матимуть неабиякі аналітичні здібності.

Подальша розповідь буде для читача чимось на зразок коментарю до щойно висловлених суджень.

Мешкаючи у Парижі протягом весни та частини літа 18... року, я близько заприятелював з таким собі мсьє Ш. Огюстом Дюпенем.⁵ Цей молодий пан походив з шанованої і навіть уславленої родини, але через низку несприятливих подій впав у такі злидні, що їх уже не в змозі була долати притаманна йому колись енергія вдачі, тож він уже не робив спроб покращити своє становище або повернути колишнє багатство. З ласки його кредиторів він ще залишався власником незначної решти успадкованого майна і на отримуваний з неї прибуток примудрявся, за рахунок жорсткої економії, забезпечувати свої життєві потреби, залишаючись байдужим до всіляких надмірностей. Єдиною розкішшю, яку він собі дозволяв, були книжки, а їх у Парижі дістати неважко.

Вперше ми зустрілися в занехаяній бібліотеці на Ру Монмартр, де випадковість, через яку ми обидва шукали ту саму дуже рідкісну та неординарну книгу, спричинилася до нашого дружнього спілкування. Потім ми неодноразово бачилися. Я глибоко зацікавився цією невеликою родиною та її історією, яку він детально розповів мені з усією тією щирістю, до якої будь-який француз вдається лише тоді, коли темою розмови є його власна особа. А ще я був вражений обширом його читацьких інтересів; і найголовніше — я відчував, як саме моє ество спалахує від несамовитої запальності його уяви та від її — я не можу назвати це іншими словами — яскравої свіжості. Відповідно до інтересів, які я мав тоді в Парижі, я відчув, що товариство такої людини

буде для мене безцінним скарбом, і відверто сказав йому про це. Через деякий час було погоджено, що ми житимемо разом протягом мого перебування в місті. Оскільки мої життєві обставини були не такими скрутними, як у Дюпена, я за його згодою найняв та умеблював у стилі, який відповідав дещо меланхолійній фантазії наших схожих характерів, химерний і погризений часом особняк, котрий мешканці давно покинули через забобони, що нас не цікавили, і котрий шкутильгав собі потихеньку до свого повного занепаду, у глухій та занедбаній частині передмістя Сен-Жермен.⁶

Коли б люди знали про режим нашого життя в тому будинку, то вони визнали б нас за божевільних — правда, божевільних цілком сумирних. Наша самотність була абсолютною. Ми взагалі не пускали до себе ніяких візитерів.

Навіть місцезнаходження нашого усамітнення ретельно утаємничувалося від моїх колишніх знайомих, до того ж Дюпен уже багато років не цікавився Парижем, а Париж — Дюпеном. Ми існували тільки в собі і для себе.

Примхою фантазії (бо як це ще можна назвати?) мого приятеля була його закоханість в Ніч саму по собі, і з цим *bizarrerie*,^[1] як і з усіма іншими його дивацтвами, я покірливо змирився, віддаючись його несамопитим примхам з повним самозабуттям. Божественний морок сам не міг постійно перебувати з нами, але ми могли імітувати його присутність. При перших ранкових променях ми зачиняли всі масивні віконниці нашого старого будинку і запалювали дві тоненькі свічки, які, випускаючи сильні пахощі, випромінювали примарне і зовсім слабке світло. В їх мерехтінні наші душі поринали у мрії — ми читали, писали або розмовляли, доки годинник не попереджав нас про прихід справжньої Темряви. І тоді ми, рука в руку, виходили на вулицю, продовжуючи обговорювати теми дня, або безцільно блукали до пізньої години, шукаючи серед химерних ліхтарів та тіней багатолюдного міста ту безкінечність розумового збудження і піднесення, яку дарує спокійне споглядання.

У такі години я не міг не помічати і не захоплюватися своєрідним аналітичним даром Дюпена (хоча — виходячи з його багатогляду — я вже був налаштований відчувати його). Здавалося, він також з великим задоволенням цим даром користувався — хоча скоріше він захоплювався саме тим, що демонстрував його — і не приховував задоволення, яке отримував від цього. Вдоволено сміючись, було, хвалився мені, що людські душі для нього — відкрита книга, і мав звичку відразу супроводжувати свої слова приголомшливими доказами того, як досконало читає він у душі моїй. В такі моменти його манери були байдужими й відстороненими, очі — позбавленими будь-якого виразу, а голос його, зазвичай низький тенор, піднімався до дисканту, звук якого міг би видатися дратівливим, якби не продуманість та абсолютна чіткість дикції. Спостерігаючи за ним у хвилини такого настрою, я часто неквапливо розмірковував про давню філософію Двоїстої Душі⁷ і розважав себе, уявляючи подвійного Дюпена — творця і аналітика.

Щойно сказане мною аж ніяк не означає, що я вдаюся в подробиці якоїсь таємниці чи вигадую якусь небувальщину. Притаманні цьому французу риси, про які я розповів, були лише продуктом збудженого або, можливо, хворобливого розуму. Але про

характер його зауважень, що їх він робив у згадувані мною періоди, найкраще розповідь конкретний приклад.

Якось уночі йшли ми довгою брудною вулицею поблизу Пале-рояля.⁸ Жоден з нас, заглибившись у думки, не промовив ані півслова щонайменше протягом п'ятнадцяти хвилин. Раптом Дюпен порушив мовчання такими словами:

— Такому курдупелю краще грати в театрі вар'єте.⁹

— Та отож, — відповів я мимоволі, вже не вперше зауважуючи (так сильно я був поглинутий своїми роздумами), що сказане ним якимось дивним чином збіглося з моїми власними міркуваннями. За мить я схаменувся, і моєму здивуванню не було меж.

— Дюпене, — сказав я серйозно. — Я цього просто не можу збагнути. Не приховую свого здивування і вже боюся вірити своїм відчуттям. Яким чином ви взнали, що я думав про ...? — Тут я зробив паузу, аби пересвідчитися, чи справді він знав, про кого я думав.

— ... про Шантільї, — сказав він. — А чому ви зробили паузу? Для себе ви зміркували, що його ліліпутський зріст не дасть йому змоги отримати роль у трагедії.

Саме це і було предметом моїх роздумів. Шантільї був колишнім чоботарем з вулиці Сен-Дені. До нестями захопившись театром, він пробував себе в ролі Ксеркса в однойменній трагедії Кребійона¹⁰ і ославився тим, що його старання були жорстоко висміяні.

— Розкажіть мені, заради Бога, — вигукнув я, — про метод — якщо тут є якийсь метод, — завдяки якому ви змогли осягнути мою душу і дізнатися, що я думав стосовно цієї справи. — Насправді ж я був ще більше спантеличений, ніж хотів це показати.

— Це був продавець фруктів, — відповів мій приятель. — Саме він підвів вас до висновку, що зцілитель підшов мав недостатній зріст для ролі Ксеркса *et id genus omne*.^[2]

— Продавець фруктів! Ви просто вражаєте мене — я не знаю ніякого продавця фруктів.

— Це той чоловік, що наскочив на вас, коли ми звернули на оцю вулицю — хвилин п'ятнадцять тому.

Тоді я згадав, що і справді чоловік з великою корзиною яблук на голові випадково ледь не збив мене з ніг, коли ми переходили з вулиці Ш. на пожвавлений прохід, де ми зараз і стояли, але я ніяк не міг зрозуміти, яким чином це могло стосуватися Шантільї.

Ніщо в Дюпені не вказувало на *charlatanerie*.^[3]

— Зараз я поясню, — сказав він, — а для того, щоб ви все добре зрозуміли, ми простежимо хід ваших думок з тієї миті, коли я до вас заговорив, до вашої *rencontre*^[4] з горезвісним продавцем. Великі ланки ланцюга розташовуються таким чином: Шантільї, Оріон, доктор Ніколс,¹¹ Епікур, стереотомія, бруківка, продавець фруктів.

Мало є на світі людей, котрі в якийсь період свого життя не розважалися тим, що просліджували кроки, якими їхній розум дійшов до якогось певного висновку. Часто це заняття буває доволі цікавим, і того, хто вперше за нього береться, вражає та начебто

безмежна відстань і невідповідність між початковою точкою та метою. Тож яким великим було моє здивування, коли я почув сказане французом і коли я не міг не визнати, що воно відповідало дійсності. Він продовжив:

Перед тим як вийти з вулиці Ш., ми, як мені здається, говорили про коней. Це була остання обговорювана нами тема. Коли ми виходили на цю вулицю, продавець фруктів, намагаючись прослизнути повз нас, зіштовхнув вас на купу каміння, складеного в тому місці, де зараз відбувається ремонт бруківки. Ви наступили на один зі шматків, що лежали окремо від купи, прослизнулися, трохи розтягнули литку, здається, роздратовалися чи засмутилися, щось пробурмотіли, обернулися, поглянули на купу каміння, а потім мовчки пішли далі. Я не звертав особливої уваги на те, що ви робили, але останнім часом спостережливість стала для мене другою натурою.

Ви весь час дивилися під ногу, роздратовано позираючи на тріщини та вибоїни в бруківці (з чого я виснував, що ви досі думаете про каміння), доки ми не дійшли до невеликого провулка, названого на честь Ламартіна,¹² що у вигляді експерименту брукований плитками, які щільно прилягають одна до одної і які покладені в шахматному порядку. Тут ваше обличчя повеселішало, і, спостерігаючи за рухом ваших губ, я вгадав слова "стереотомічна бруківка". Насупившись, ви, за звичкою людини, що напружує пам'ять, і далі щось нечутно бурмотіли, доки я не зрозумів, що ви намагаєтесь згадати грецьку етимологію слова "стереотомія". Я знав, що ви не зможете цього зробити, не подумавши про атомістику, а значить — і про вчення Епікура. Оскільки під час нашого недавнього обговорення цієї теми я звернув вашу увагу на те, як непевні здогадки цього вельмишановного грека блискуче підтвердилися сучасною космогонією (що, однак, пройшло майже непоміченим), я відчув, що ви обов'язково згадаєте про космос і поглянете вгору на величезну туманність в сузір'ї Оріона, і ніскільки не сумнівався, що саме так ви і вчините. І ви справді поглянули вгору, після чого я впевнився, що правильно прослідкував хід ваших думок. Але в тій злостивій тираді про Шантільї, котра з'явилася у вчорашньому числі "Musee", сатирик, зневажливо натякнувши, що, видержись на котурни і змінивши ім'я, чоботар не зможе змінити свого ества, навів дуже цікавий латинський вираз, про смисл якого ми часто сперечалися. Я маю на увазі цей: *Perdidit antiquum litera prima sonum.*¹³

Я вже казав вам, що це говорилося стосовно Оріона, який раніше писався Уріон, і деякі пов'язані з цим поясненням дошкульні зауваження давали мені підстави гадати, що ви не могли про це не пам'ятати. І тому було цілком зрозуміло, що ви обов'язково поєднаєте ці дві думки про Оріон і Шантільї. Саме тоді я і перервав ваші роздуми і зауважив, що оскільки на зріст цей Шантільї був просто курдупель, то краще йому грати в театрі вар'єте.

Невдовзі потім ми переглядали вечірній випуск "Le Tribunal", і увагу нашу привернуло таке повідомлення:

"НЕЧУВАНЕ ВБИВСТВО.

Сьогодні, близько третьої години ранку, мешканців кварталу Сен-Рош розбудили моторошні крики, що лунали, здавалося, з п'ятого поверху будинку на вулиці Морґ, єдиними мешканцями якого були, як відомо, така собі мадам Л'Еспане та її дочка мадемуазель Каміль Л'Еспане. Після невеликої затримки, що була викликана невдалою спробою потрапити до будинку звичайним шляхом, головні двері виламали ломом, і всередину вдерлися вісім чи десять сусідів у супроводі двох жандармів. На цей час крики вже стихли, але коли вказана група людей чимдуж мчала першим сходовим маршем, почулися два (а може й більше) різких, як під час сварки, голоси, що лунали, як здалося, з верхньої частини будинку. Поки сусіди та жандарми дісталися до другого маршу, ці звуки припинилися і запала мертва тиша. Далі люди розосередилися і почали швидко оглядати кімнату за кімнатою. Коли вони дійшли до великої тильної спальні (двері до якої довелося відчинити з застосуванням сили, бо вони виявилися замкненими зсередини на ключ), перед їхніми очима постала сцена, від якої всі присутні заціпеніли від жаху і — не меншою мірою — від подиву і потрясіння.

Всюди панував страшенний безлад — меблі були порозбивані і порозкидані в усі боки. В кімнаті був лише один остов ліжка; саму ж постіль з нього хтось зірвав і кинув на середину підлоги. На кріслі лежала бритва із закривавленим лезом. До каміна прилипили два — три густих пасма довгого сивого волосся, злиплого від крові, вирваного, як виявилось, з корінням. На підлозі знайшли чотири наполеондора, сережку з топазом, три столових срібних ложки, три чайних мельхіорових і два мішечки з майже чотирма тисячами франків золотом. Шухляди з комода, який стояв у кутку, були висунуті; видно було, що в них порпалися, хоча багато предметів лишилися всередині. Під постіллю (але не під ліжком) знайшли маленький залізний сейф. Він був відімкнутий, а ключ так і стримів у дверцятах. У ньому не було нічого, крім кількох давніх листів та якихось папірців.

Мадам Л'Еспане ніде не було видно, але в каміні виявили незвично велику кількість сажі. Тому в димоході зробили обшук і (страшно сказати!) витягли звідти головою вниз труп дочки; його було запхано туди ногами вгору досить далеко, незважаючи на вузький отвір. Тіло було ще теплим. На ньому виявили багато саден, спричинених, безумовно, зусиллями, з якими його затягували в димохід, а потім витягували з нього. На обличчі були численні глибокі подряпини, а на шиї — темні синці і сліди від нігтів. Схоже було, що небіжчицю задушили.

Ретельно оглянувши кожен закуток будинку і більше нічого не виявивши, вищезгадана група людей пройшла до невеликого мощеного двору позаду будинку, де нашттовхнулася на труп старої господині. Видно, її так полоснули лезом, що при спробі підняти тіло голова просто відпала. І тіло, і голова були жахливо понівечені, причому тіло спотворено так сильно, що майже втратило людську подобу.

Як нам відомо, досі немає жодної інформації, яка допомогла б розгадати цю страхітливую таємницю.

Наступного дня в газеті з'явилися ось оці додаткові подробиці.

"ТРАГЕДІЯ НА ВУЛИЦІ МОРґ".

У зв'язку з цією нечуваною й жахливою справою допитали багато осіб [Слово "affaire" (справа) у Франції ще не набуло того легковажного значення, яке воно має у нас (любовна інтрига, роман).], але не виявили взагалі нічого, що могло б пролити на неї світло. Нижче ми наводимо найсуттєвіші з отриманих свідчень.

Полін Дюбур, прачка, засвідчує, що знала обох покійниць три роки і протягом цього періоду прала їхні речі. Як на неї, то стара господиня та її дочка жили в злагоді і ставилися одна до одної з неабиякою ніжністю. Платили вони щедро. Нічого не може сказати стосовно їхнього способу життя чи засобів існування. Гадає, що мадам Л. заробляла на життя тим, що ворожила. Всі вважають, що вона мала певну суму заощаджених грошей. Прачка стверджує, що жодного разу не зустрічала в домі незнайомих людей, коли забирала одяг прати або приносила назад уже випраний. Впевнена, що покійні не наймали слуг. Виявилося, що меблів у будинку не було ніде, крім п'ятого поверху.

П'єр Моро, тютюнник, засвідчує, що протягом майже чотирьох років часто продавав мадам Л'Еспане тютюн та нюхальні суміші в невеликих кількостях. Народився в тому ж кварталі і весь час мешкав там. Покійниця і її дочка мешкали в будинку, де їх було вбито, понад шість років. Раніше цей будинок орендував ювелір, котрий здавав горішні кімнати в суборенду різним особам. Власницею будинку була мадам Л. Незадоволена нехлюйським ставленням орендатора до будівлі, вона перебралася до неї сама і не хотіла здавати вільних приміщень. Стара господиня була примхлива мов мала дитина. За всі ці шість років свідок бачив її дочкудесь п'ять чи шість разів. Ця пара жила надзвичайно усамітненим життям — люди казали, що вони грошовиті. Чув, як сусіди подекуди, що мадам Л. пророкувала майбутнє, але сам цьому не вірив. Ніколи не бачив, щоб хтось заходив до будинку, крім старої господині та її дочки; раз або два рази заходив воротар та вісім чи десять — лікар.

Приблизно те саме свідчили і багато інших сусідів. Жоден з них не пригадав, щоб хтось часто навідувався до цього будинку. Невідомо, чи мали мадам Л. та її дочка якихось ще живих родичів. Віконниці на фасадних вікнах відчинялися рідко, а на тих, що виходили у двір, — не відчинялися ніколи, за винятком великої тильної кімнати на п'ятому поверсі. Сам будинок був у доброму стані, тобто не дуже старий.

Ісідор Мюзе, жандарм, свідчить, що його покликали до будинку близько третьої ранку. Там біля головних дверей він зустрів близько двадцяти чи тридцяти осіб, які намагалися потрапити всередину. Врешті-решт відчинив двері він, але не ломом, а штиком. Зробити це було неважко з огляду на те, що то були здвоєні, або стулчасті двері, не замкнені на засув ні вгорі, ні внизу. Крики долинали весь час, доки двері не відчинили, — і раптом припинилися. Здавалося, що це були крики людини (чи кількох людей) в стані нестерпної агонії, бо вони були гучні та протяжливі, а не хрипкі й

уривчасті. Вгору сходами свідок мчав попереду всіх. Діставшись до першого маршу, він почув голоси двох людей, які гучно і злостиво сперечалися: один голос був грубий, другий — значно вищий, пронизливий, якийсь чудернацький. Він розрізнув деякі слова, вимовлені грубим голосом, причому французькою мовою. Впевнений, що це не був жіночий голос. Він розрізнув слова "sacre" [\[5\]](#) та "diable". [\[6\]](#) Пронизливий голос був голосом іноземця. Не може певно стверджувати, був це голос жінки чи чоловіка. Не зрозумів сказаного, але йому здалося, що говорили іспанською. Стан кімнати та тіл цей свідок характеризував так само, як це зробили ми у вчорашньому випуску.

Анрі Дюваль, сусід, срібляр за професією, засвідчує, що він потрапив до будинку з першою групою людей. У цілому підтверджує свідчення Мюзе. Як тільки двері були відчинені, ті, хто потрапив до будинку, знову їх замкнули, щоб затримати натовп, який, незважаючи на глупу ніч, зібрався дуже швидко. Цей свідок гадає, що пронизливий голос належав італійцю. Впевнений, що це був не француз. Не впевнений, що це був голос чоловіка. Може, це була жінка. Уявлення про італійську мову не має. Слів розрізнити не міг, але, судячи з інтонації, переконаний, що говорив італієць. Був знайомий з мадам Л. та її дочкою. Не раз бесідував з обома. Впевнений, що пронизливий голос не належав жодній з убитих.

Оденхаймер, ресторатор. Цей чоловік сам з'явився давати свідчення. Французькою не говорить, тому його допитали через перекладача. Народився в Амстердамі. Проходив повз будинку саме в той час, коли почулися крики. Вони лунали декілька хвилин — можливо, хвилин десять. Крики були гучними та протяжливими, надзвичайно моторошними та гнітючими. Був серед тих, хто ввірвався до будинку. Підтвердив попередні свідчення щодо всього, крім одного. Впевнений, що пронизливий голос належав чоловікові, а саме французу. Сказаних слів не розібрав. Вони лунали гучно, швидко й уривчасто і явно їх промовляли в стані гніву та страху. Цей голос був різким — не стільки пронизливим, скільки різким. Не може назвати цей голос пронизливим. Грубим голосом кілька разів були промовлені слова "sacre", "diable" та один раз — "mon Dieu". [\[7\]](#)

Жуль Мінью, банкір з фірми Мінью та Сини, вулиця Делорен. Найстарший з Мінью. Мадам Л'Еспане була аж ніяк не бідною. Весною 18... року (вісім років тому) відкрила рахунок у його банку. Часто робила вклади невеликими сумами. Ніяких чеків не виписувала і лише за три дні до своєї смерті особисто зняла з рахунку чотири тисячі франків. Цю суму виплатили золотом, а гроші їй відніс додому службовець банку.

Адольф Ле Бон, службовець фірми Мінью та Сини, свідчить, що десь опівдні того дня він супроводжував мадам Л'Еспане до її помешкання, відніс чотири тисячі франків у двох мішечках. Відчинилися двері, з'явилася мадемуазель Л. і взяла в нього один з мішечків, а стара господиня забрала інший. По тому він відкланявся й пішов. В ту мить нікого на вулиці не помітив. Це — бокова вулиця, вона завжди майже безлюдна.

Вільям Берд, кравець, засвідчив, що був серед тих людей, які ввірвалися до

будинку. Англієць. Мешкає в Парижі вже два роки. Один з перших піднявся сходами. Чув лайливі голоси. Грубий голос був голосом француза. Зміг розібрати декілька слів, але не всі запам'ятав. Виразно чув "sacre" і "mon Dieu". У ту хвилину лунали такі звуки, наче билися декілька людей — звуки сварки та вовтуження. Пронизливий голос лунав дуже гучно, гучніше за грубий. Впевнений, що цей голос належав не англійцю. Йому здалося, що це був голос німця. Можливо, це був голос жінки. Німецької мови не розуміє.

Четверо з вищеназваних свідків на повторному допиті вказали, що двері кімнати, в якій знайшли тіло мадемуазель Л., були замкнені зсередини, коли до них добігли люди. Жодних звуків не було чути — ані стогонів, ані якогось шуму. Коли двері вибили, то нікого не побачили. Як у тильній, так і у фасадній кімнатах вікна були опущені і наглухо закриті на шпінгалети зсередини. Двері між двома кімнатами були зачинені, але не замкнені. Двері ж, що сполучають фасадну кімнату з коридором, були замкнені зсередини на ключ. Невелика кімната в кінці коридору з фасадного боку будинку (на п'ятому поверсі) була незамкненою, а двері — прочиненими. Вона була захаращена старими ліжками, ящиками і тому подібним. Все це прибрали і прискіпливо оглянули. Кожен дюйм будинку зазнав ретельного обшуку. Сажотруси перевірили всі димоходи. Будинок п'ятиповерховий, з мансардами. Люк на даху дуже міцно забитий гвіздками — схоже, що його роками не відкривали. Час, що минув між лайливими голосами та вибиттям дверей до кімнати, свідки вказують по-різному: від трьох до п'яти хвилин. Зламати двері було нелегко.

Альфонсо Гарсіо, трунар, свідчить, що мешкає на вулиці Морґ'. Народився в Іспанії. Був одним з тих, хто побував у будинку. Нагору не піднімався. Має слабку нервову систему і тому побоювався наслідків збудження. Чув лайливі голоси. Грубий голос належав французіві. Що говорили — не розібрав. Верескливий голос був голосом англійця — в цьому він не має сумнівів. Англійської не розуміє, але висновує з інтонації.

Альберто Монтані, кондитер, свідчить, що одним з перших піднявся сходами. Чув голоси, про які йде мова. Грубий голос належав французіві. Зміг розібрати декілька слів. Схоже було, що мовець когось лаяв. Слів, сказаних верескливим голосом, не розібрав. Гадає, що це був голос росіянина. Решту свідчень у цілому підтверджує. Італієць. Жодного разу не спілкувався з уродженцями Росії.

При повторному допиті кілька свідків вказали, що димоходи у всіх кімнатах на п'ятому поверсі є занадто вузькими для того, щоб ними могла пролізти людина. Під "сажотрусами" мали на увазі сажотрусні щітки циліндричної форми, які використовують ті, хто чистить димоходи. Цими щітками пройшлися по всіх димоходах будинку. Він не має чорного ходу, яким хтось міг би спуститися, коли люди, що ввірвалися до будинку, піднімалися сходами нагору. Труп мадемуазель Л'Еспане так міцно застряг в димоході, що його змогли витягти звідти лише об'єднаними зусиллями чотирьох чи п'яти людей.

Поль Дюма, лікар, засвідчує, що його викликали для огляду трупів на світанку.

Коли він прийшов, обидва тіла лежали на матраці в тій кімнаті, де знайшли мадемуазель Л. Труп молодой жінки був вкритий синцями та саднами. Цілком достатнім поясненням їх наявності був той факт, що його силоміць заплхали до димоходу. Шия була сильно подерта. Під підборіддям видно було кілька глибоких подряпин і сірувато-сині плями, що вочевидь являли собою відбитки пальців. Колір обличчя покійной вселяв жах, а очні яблука повилазили з орбіт. Язик майже прокушений. У нижній частині живота виявлено великий синець, вочевидь спричинений тим, що тут тиснули коліном. На думку мсьє Дюма, мадемуазель Л'Еспане була задушена якоюсь невідомою особою чи особами. Труп її матері жахливо спотворений. Усі кістки правої ноги та руки поламані і частково розтриті. Велика гомілкоро кістка розщеплена, так само як і всі ребра з лівого боку. Все тіло вкрите жахливими синцями і має страхітливий колір. Неможливо визначити, чим були спричинені ці тілесні ушкодження. Важка дерев'яна палиця, широкий залізний брусок, стілець — будь-яке велике, важке й тупе знаряддя в руках фізично дуже сильного чоловіка могло це зробити. Ніяка жінка не змогла б завдати таких ударів жодним знаряддям. Свідок зазначає, що голова покійной була повністю відокремлена від тіла і також сильно понівечена. Очевидно, горло перерізали якимось дуже гострим інструментом, можливо — бритвою.

Олександр Етьєн, хірург, викликаний разом з мсьє Дюма для огляду тіл. Підтверджує свідчення та думки мсьє Дюма.

Більше нічого важливого не виявили, хоча допитали ще кількох осіб. Ніколи раніше не було в Парижі вбивства (якщо це справді було навмисне вбивство) такого незбагненного і скоєного за таких загадкових обставин. Поліція збилася зі сліду — незвичний випадок у подібних справах. Не існує, однак, щонайменшого натяку на якусь зачіпку для розгадки цієї ситуації".

У вечірньому випуску цієї ж газети розповідалося, що в кварталі Сен-Рош все ще панувало неабияке пошвавлення — вказані приміщення знову ретельно обшукали, здійснили нові допити свідків, але все безрезультатно. В постскрипті, однак, йшлося про те, що Адольфа Ле Бона заарештували й ув'язнили — хоча, здавалося б, йому нічого було інкримінувати, окрім уже наведених фактів.

Схоже було, що Дюпен виявляв виняткову зацікавленість ходом розслідування цієї справи — принаймні такого висновку я дійшов, виходячи з його поведінки, бо він не робив жодних коментарів. Лише після заяви про ув'язнення Ле Бона він запитав мою думку з цього приводу. Я ж міг лише погодитися з усім Парижем, який вважав це вбивство загадкою, яку неможливо розгадати. Я не бачив найменшої можливості натрапити на слід убивці.

— Нам не слід робити висновки з цієї пародії на розслідування, — промовив Дюпен. — Паризька поліція, яку підносять до небес за її *кмітливість*, є лише хитрою, але не більше. Вона не має іншого методу роботи, крім методу поточного моменту. Вона вдається до великої кількості показних заходів, але нерідко вони так мало відповідають

конкретній ситуації, що нагадують про те, як мсьє Журден вимагав принести йому *robe-de-chambre — pour mieux entendre la musique*.¹⁴ Нерідко вона досягає дивовижних результатів, але здебільшого ці результати забезпечує звичайна старанність та активність. За відсутності цих якостей її схеми не спрацьовують. Наприклад, Відок¹⁵ був вельми здогадливою і вперто працелюбною людиною. Але, не маючи освіченого інтелекту, він безперервно помилявся саме внаслідок інтенсивності своїх розслідувань. Він звужував діапазон свого бачення тим, що тримав об'єкт розслідування надто близько. Може, він і міг інколи з неабиякою чіткістю побачити один-два моменти, але при цьому він неминуче втрачав перспективне бачення справи. Надмірно заглиблюючись, неважко перемудрити. Істина не завжди знаходиться на дні колодязя.¹⁶ І взагалі, щодо більш важливих знань, то я переконаний, що вона лежить на поверхні. Ми шукаємо її на дні ущелин, а вона очікує нас на гірських вершинах. Типи та причини подібних помилок добре демонструють небесні тіла. Якщо дивитися на якусь зірку, тобто позирати на неї наче скося, підставляючи їй зовнішню частину сітківки (більш сприйнятливую до слабких відблисків світла, ніж частина внутрішня), то ми забезпечимо чітке бачення цієї зірки, забезпечимо найкраще сприйняття її сяйва — сяйва, котре тьмяніє пропорційно тому, як ми зосереджуємо на ній наш погляд повністю. В останньому випадку в око фактично потрапляє більша кількість променів, але в першому забезпечується саме необхідна, більш витончена здатність до сприймання. Надмірним заглибленням ми спантеличуємо і ослаблюємо думку; можна зробити так, що в результаті погляду надто прискіпливого, надто довгого, надто зосередженого або надто прямого з небозводу може зникнути навіть сама Венера.

Що ж стосується цих убивств, то розпочнімо своє власне розслідування, а вже потім сформуємо про них думку. Вивчення цієї справи буде для нас розвагою (мені таке застосування слова "розвага" видалося дивним, але я промовчав), і, крім того, якимсь Ле Бон зробив мені послугу, і я досі йому зобов'язаний. Ходімо поглянемо на будинок власними очима. Я знайомий з Ж., префектом поліції, і він дасть нам дозвіл".

Дозвіл був отриманий, і ми відразу вирушили на вулицю Морґ. Це один з тих жалюгідних провулків, котрі з'єднують вулицю Рішельє з вулицею Сен-Рош. Ми дісталися туди вже під вечір, оскільки цей квартал знаходиться на великій відстані від того, де жили ми. Будинок одразу впав нам у око, бо біля нього все ще купчилося багато людей, які з безпредметною цікавістю витріщалися на зачинені віконниці з протилежного боку вулиці. Це був будинок, яких багато в Парижі, з підворіттям, по один бік якого стояла засклена сторожова будка з відсунтим віконцем; зрозуміло, що це було *loge de concierge*, тобто місце, де знаходився воротар. Перед тим як зайти всередину, ми пройшли вулицею, звернули у провулок, а потім знову звернули і вийшли позаду будинку; тим часом Дюпен оглядав весь квартал і будинок з прискіпливою увагою, гідною якої я не помітив жодного об'єкта.

Повернувшись тим же шляхом, ми знову вийшли до фасаду цього житла, подзвонили, показали наші посвідчення і агенти-чергові пропустили нас усередину. Ми

піднялися нагору, в спальню, де раніше було знайдено тіло мадемуазель Л'Еспане і де дві покійниці досі лежали. Як і заведено, безлад в кімнаті залишався недоторканим. Я не побачив нічого такого, що не збігалось б зі звітом у "Tribunal". Дюпен уважно оглянув кожну річ, не оминаючи трупи жертв. Після цього ми пішли до інших кімнат, потім — вийшли у двір; повсюди нас супроводжував жандарм. Поки ми займалися оглядом, стемніло і ми пішли з будинку. По дорозі додому мій приятель на хвилину зайшов до контори однієї зі щоденних газет.

Я вже говорив, що примхи мого товариша були численними і що *je les menagais*,^[8] — бо англійського еквівалента цього виразу не існує. Раптово його настрої змінився і він припинив будь-які розмови на тему вбивства, доки ми не випили пляшку вина десь опівдні наступного дня. Після цього він несподівано запитав, чи не помітив я чогось *особливого* на місці цього жорстокого вбивства. Манера, з якою він зробив наголос на слові "*особливого*", змусила мене мимоволі здригнутися.

— Та ні, нічого *особливого*, — відповів я, — нічого, окрім того, про що ми вже прочитали в газеті.

— Боюсь, — сказав він, — що "Le Tribunal" так і не осягнув всієї незвичайності того жаху, яким оповита ця історія. Але не будемо звертати увагу на марнословні здогадки цього жалюгідного видання. Мені здається, що таємниця вважається нерозв'язною саме з тієї причини, з якої її треба вважати легкою для розв'язання, — я маю на увазі саме незвичайну потворність подробиць вбивства. Поліція збита з пантелику позірною відсутністю мотиву не самого вбивства, а його жорстокості. Вона збентежена явною неможливістю узгодження лайливих голосів з тим фактом, що нагорі нікого, крім вбитої мадемуазель Л'Еспане, не знайшли і що ніхто не зміг би покинути будинок непоміченим людьми, що піднімалися сходами. Неймовірний безлад у кімнаті; труп, догори ногами запханий у димохід; страхотливо понівечене тіло старої господині — цих міркувань, міркувань щойно згаданих, а також інших міркувань, згадувати про які я не вважаю за потрібне, вистачило, щоб паралізувати спроможності державних агентів і зробити їх безпорадними, попри їхню знамениту *кмітливість*. Вони припустилися тієї грубої, але поширеної помилки, що переплутала незвичайне з малозрозумілим. Але якщо розум і знаходить шлях до істини, то робить він це саме через такі відхилення від площини звичайного. При розслідуваннях, подібних нашому, слід цікавитися не тим, "що сталося", а тим "що сталося такого, чого не траплялося раніше". Власне кажучи, та легкість, з якою я здійснию — чи вже здійснив — розв'язання цієї таємниці, є пропорційною її позірній нерозв'язності в очах поліції.

З німим подивом я уп'ялив очі в Дюпена. Він продовжив свою розповідь.

— Зараз я чекаю, — сказав він і поглянув на двері нашого житла, — зараз я чекаю на особу, котра, не будучи — можливо — безпосереднім винуватцем цієї різанини, безперечно має певне відношення до її здійснення. Можливо, що вона не є причетною до найгіршої частини скоєних злочинів. Сподіваюся, що це моє припущення є вірним, бо саме на ньому я побудував свою версію розгадки цієї загадки. Я очікую, що кожної миті сюди, в цю кімнату може зайти чоловік. Щоправда, він може і не прийти, але існує

вірогідність, що він прийде. Якщо він прийде, то його треба буде затримати. Ось пістолети; ми обидва знаємо, як ними скористуватися, коли того вимагатиме ситуація.

Я взяв пістолети, погано усвідомлюючи, що роблю, і мало вірячи в те, що я чую. Тим часом Дюпен вів далі, дуже нагадуючи людину, яка говорить сама з собою. Я вже згадував про властиву йому в такі хвилини відстороненість. Промова його була адресована мені, але голос його, аж ніяк не гучний, мав у собі ту інтонацію, з якою зазвичай звертаються до людини, яка перебуває на великій відстані. Очі його, позбавлені будь-якого виразу, втупилися в стіну.

— Те, що лайливі голоси, — сказав він, — які почули люди, що бігли сходами, не належали самим жінкам, повністю підтвердили свідчення очевидців. Це позбавляє нас усіх сумнівів стосовно можливості того, що стара господиня спочатку вбила свою дочку, а потім наклала на себе руки. Про це я згадую головним чином заради самого методу, бо сил у мадам Л'Еспане було аж ніяк недостатньо для того, щоб захвати труп дочки до димоходу саме таким чином, як це було зроблено, а характер поранень на її власному тілі повністю виключає думку про самогубство. Отже, вбивство було скоєно якоюсь третьою стороною; лайливі голоси якраз і були голосами людей, що належали до цієї третьої сторони. А тепер дозвольте мені послатися не на всі свідчення, що стосуються цих голосів, а на те, що було в цих свідченнях *особливим*. Ви не помітили в них нічого особливого?

Я зазначив, що хоча всі свідки сходилися у своїх припущеннях приналежності грубого голосу французові, були водночас і суттєві розбіжності щодо верескливого, або, як висловився один з допитаних, різкого голосу.

— Ви говорите про свідчення взагалі, — сказав Дюпен, — але не про їхні особливості. Ви не помітили найхарактернішого. Вдаючись до моїх же слів, мушу сказати, що ви не помітили жодного з тих виступів над площиною звичайного, через які розум торує собі шлях. А там було дещо варте уваги. Як ви зазначаєте, всі свідки погодилися щодо грубого голосу; тут вони були однакові. Але стосовно пронизливого голосу незвичайним є не те, що вони розійшлися в поглядах, а те, що коли італієць, англієць, іспанець, голландець та француз намагалися схарактеризувати його, то кожен говорив про нього як про голос *іноземця*. Кожен з них впевнений, що це не був голос якогось із їхніх співвітчизників. Всі вони ототожнюють його не з голосом представника тієї нації, про мову якої вони мають уявлення, а навпаки. Француз припускає, що то був голос іспанця і що він "розібрав би окремі слова, коли б знав іспанську". Голландець стверджує, що то був голос француза, але у звіті говориться, що "оскільки цей свідок не володів французькою, то його довелося допитати через перекладача". Англієць вважає, що то був голос німця, але "німецької не розуміє". Іспанець "впевнений", що це був голос англійця, "хоча робив висновок з інтонації" і "англійською не володіє". Італієць вважає, що це був голос росіянина, хоча "ніколи не розмовляв з уродженцем Росії". Більше того, один француз не погоджується з іншим і впевнений, що це був голос італійця, та оскільки він *не знайомий з цією мовою*, то висновує, як і іспанець, з *інтонації*. Так яким же дивним і незвичним мусив бути цей

голос, щоб зібрати такі суперечливі свідчення і щоб навіть у його звучанні представникам п'яти великих європейських держав не вчулося нічого знайомого! Ви скажете, що це міг бути голос азіата чи африканця. Але в Парижі не так багато азіатів чи африканців; не заперечуючи цього умовиводу, я просто зверну вашу увагу на три моменти, що стосуються цього аспекту. Один зі свідків визначає цей голос як "скоріше різкий, ніж пронизливий". Двоє інших характеризують його мову як "похапливу та уривчасту". Жоден зі свідків не згадав, що чув розбірливі слова чи звуки, що їх нагадують.

— Не знаю, — вів далі Дюпен, — якою мірою я встиг вплинути на ваше власне розуміння, але скажу без жодних сумнівів, що закономірні умовиводи навіть з цієї частини свідчень — частини, що стосується грубого та верескливого голосів — є самі по собі достатніми для того, щоб навести на думку, яка забезпечить підстави або напрямок всьому подальшому ходу розслідування цієї таємниці. Я сказав "закономірні умовиводи", але цим сказав ще не все. Я хотів підкреслити, що ці умовиводи є єдино правильними і що ця здогадка *неминуче* витікає з них як єдино можливий результат. Однак про саму здогадку я поки що не говоритиму. Я просто хочу, щоб ви усвідомили, що для мене вона була достатньо переконливою, аби надати певну форму — і певний напрямок — моїм пошукам у спальні.

Тепер перенесімося подумки в цю спальню. З чого ми почнемо там наш пошук? З тих засобів, які використали вбивці для того, щоб полишити будинок. Не варто довго пояснювати, що жоден з нас не вірить у існування надприродних сил. Мадам та мадемуазель Л'Еспане вбили не привиди. Виконавці цієї чорної справи були цілком матеріальні і втекли способом таким же матеріальним. Але як? На щастя, існує лише один напрямок роздумів про цей бік справи і цей напрямок неминуче приведе нас до конкретного висновку. Давайте по черзі розглянемо можливі шляхи виходу з будинку. Цілком очевидно, що, коли люди піднімалися сходами, вбивці перебували в тій кімнаті, де пізніше знайшли мадемуазель Л'Еспане, або принаймні в сусідній кімнаті. Значить, нам слід шукати виходи лише з цих двох кімнат. Поліція ретельно вивчила підлогу, стелю та стінну кладку в усіх напрямках. Жоден *потаємний* вихід не зміг би уникнути її пильної уваги. Але, не ймучи віри її очам, я вирішив скористатися очима власними. І справді, в будинку немає потаємних виходів. Двоє дверей з кімнат до коридору були надійно замкнені на ключ зсередини. Тепер звернімо нашу увагу на димоходи. Через них, хоча вони і мають достатню ширину десь вісім — десять футів від виходу в камін, не зможе — якщо брати всю їх довжину — пролізти навіть великий кіт. Оскільки неможливість виходу вищезгаданими шляхами є абсолютною, то лишаються тільки вікна. Ніхто не зміг би вилізти через вікна фасадної кімнати, бо його помітив би натовп на вулиці. Значить, вбивці, без сумніву, змогли втекти лише з кімнати, що вікнами виходить у двір. І ми, як дослідники, в такий недвозначний спосіб підведені до цього висновку, тепер не можемо просто так відкинути його з огляду на очевидну неможливість такого шляху втечі. Нам лишається тільки довести, що ця "очевидна неможливість" насправді не є такою.

— Спальня має два вікна. Одне з них не заставлене меблями і проглядається повністю. Нижню частину іншого закриває бильце близько підсунутого до нього громіздкого ліжка. Перше вікно надійно замкнене на шпінгалети зсередини. Воно не піддалося жодним зусиллям тих, хто намагався його відчинити. В лівій частині його рами колись просвердлили великий отвір, і в ньому майже по шляпку сидить дуже товстий гвіздок. При огляді іншого вікна з'ясувалося, що і там в раму вставлений такий самий гвіздок; енергійна спроба підняти цю раму також не дала результату. Всі ці обставини переконали поліцію, що злочинці могли втекти тільки в цьому напрямку. Саме *тому* вона вирішила, що витягувати гвіздки й відчиняти вікна — то вже річ зайва.

Мій огляд був дещо прискіпливішим, а причину такої прискіпливості я тільки що пояснив: я був переконаний у необхідності довести, що вся ця, здавалося б, явна неможливість втечі насправді не є такою.

Тому я став міркувати апостеріорі, тобто у зворотному порядку. Припустімо, що вбивці *дійсно* втекли через одне з цих вікон. Якщо це так, то як вони змогли знову замкнути раму зсередини? А вони і виявилися замкненими. Це міркування — через свою очевидність — поклало край більш детальному поліцейському огляду саме цієї частини кімнати. Однак рами хтось таки *замкнув*. Отже, вони *повинні зачинятися* автоматично. Такий висновок був просто неминучим. Я зробив крок до незаставленого вікна, з деяким зусиллям витягнув гвіздок і спробував підняти раму. Як я і передбачав, вона не піддавалася жодним моїм зусиллям. Тепер я точно знав, що десь має бути потаємна пружина; і це підтвердження моєї здогадки переконало мене в тому, що принаймні припущення мої були правильними, незважаючи на досі нерозв'язану загадку з гвіздками. Невдовзі ретельний огляд виявив приховану пружину. Я натиснув її і, задоволений своїм відкриттям, не став піднімати раму.

Потім я встромив гвіздок на місце і уважно його оглянув. Якби хтось виліз через вікно, то він зміг би знову його замкнути, бо спрацювала б пружина; але неможливо було знову вставити на місце гвіздок. Висновок був очевидним і ще більше звужував сферу моїх пошуків. Вбивці, *поза сумнівом*, втекли через друге вікно. Тому, припустивши можливість того, що пружини в обох рамах були однаковими, я вирішив, що *неодмінно* має бути якась різниця між гвіздками або принаймні між тим, як вони кріпляться. Залізши на матрац, я перекинувся через бильце і пильно придивився до другого вікна. Провівши рукою за обшивкою, я швидко намацав і натиснув пружину, котра, як я і припускав, була ідентичною своїй сусідці. Потім я поглянув на гвіздок. Це був такий же опецьок, як і перший, і, здавалося, вставлявся так само — майже по шляпку.

Ви скажете, що я розгубився; але якщо ви так гадаєте, то ви явно не зрозуміли суті індуктивного методу мислення. Вдаючись до спортивної термінології — я жодного разу не "втратив слід". Мій нюх жодного разу мене не підвів. Жодна ланка в ланцюжку моїх міркувань не мала похибок. Я простежив таємницю до її кінцевого результату, і цим результатом став гвіздок. Як я вже сказав, він у всьому був схожий на свого співтовариша в сусідньому вікні, але цей факт (хоч би як переконливо він виглядав) не

означав абсолютно нічого порівняно з тим міркуванням, яке саме тут і саме в цю хвилину давало ключ до розгадки. "Напевно, тут щось не так із самим гвіздком", — подумав я і доторкнувся до нього; його головка з частиною тіла приблизно чверть дюйма завдовжки відокремилася і залишилася в моїх пальцях. Відламана раніше решта гвіздка стриміла в отворі. Злам був давній (бо його поверхня була вкрита іржею) і явно утворився в результаті удару молотком, який залишив частковий відбиток шляпки у верхній частині нижньої рами. Тепер я обережно вставив частину гвіздка з головою в заглиблення, з якого я її перед цим витягнув, і створилося повне враження, що гвіздок цілий. Я натиснув пружину і потихеньку підняв раму на кілька дюймів; головка гвіздка піднялася разом з нею, продовжуючи міцно сидіти у своєму заглибленні. Я зачинив вікно, і знову виникло повне враження, що гвіздок неушкоджений.

Отже, цю частину загадки було розгадано. Вбивці втекли через вікно, біля якого стояло ліжко. Після втечі вікно опустилося само (або злочинці навмисне зачинили його), спрацювала пружина, і воно замкнулося, тримаючись на зусиллі пружини, а не гвіздка, як помилково вважала поліція, котра саме з цієї причини визнала подальше розслідування непотрібним.

Наступне запитання — як злочинці спустилися вниз. Цей момент я прояснив, коли разом з вами обійшов навколо будинку. Приблизно в п'яти з половиною футах від вікна, про яке йде мова, проходить громовідвід. З нього ніхто не те, що залізити в вікно, а й просто дістатися до нього не зміг би. Однак я звернув увагу, що віконниці на четвертому поверсі були особливого типу, який паризькі теслярі називають "феррада" і який рідко застосовується в наш час; такі віконниці можна часто побачити хіба що на старих особняках в Ліоні та Бордо. За формою вони — як звичайні двері (одинарні, не стулчасті), але за тим винятком, що нижня половина їх має подовжні отвори або виготовляється у вигляді решітки, що надає, таким чином, прекрасну можливість вхопитися за неї руками. В нашому випадку ці віконниці завширшки не менше трьох з половиною футів. Коли ми побачили їх з двору, вони були обидві напіввідчинені, тобто відхилені настільки, що утворювали зі стіною прямий кут. Може поліцейські — як і я — і оглянули задню частину будівлі; але якщо це і так, то, дивлячись на ці *ферради* з їх торця (як вони напевно і зробили), вони не помітили їх значної ширини або принаймні не звернули на неї належної уваги. Тобто, позаяк поліцейські вже вирішили, що в цьому місці втеча неможлива, то вони, цілком природно, задовольнилися тут дуже побіжним оглядом. Однак мені стало зрозуміло, що коли віконницю того вікна, біля якого стояло ліжко, відчинити настіж, то вона опиниться у двох футах від громовідводу. А ще я зрозумів, що, виявивши дивовижну сміливість і спритність, з цього штиря можна потрапити у вікно. Опинившись на відстані двох з половиною футів від віконниці (котра, як ми припускаємо, була відкрита настіж), зловмисник міг міцно вхопитися за решітку. Потім, відпустивши штир громовідводу і добре впершись ногами у стіну, він міг, набравшись мужності, відштовхнутися від неї, наче закриваючи віконницю, а там, якщо припустити, що вікно було відчинене, махнути через підвіконня прямо до кімнати.

Я хочу, аби ви звернули особливу увагу на те, що йдеться про *дивовижну*

спритність як передумову успішного здійснення такого небезпечного і такого важкого трюку. По-перше, я маю намір продемонструвати вам, що його *можна* було здійснити; по-друге — і це *головне* — хочу, щоб ви уявили, яка дивовижна, майже надприродна спритність була потрібна для такого стрибка.

Ви, звісно, скажете, вдаючись до мови юристів, що для "обстоювання своєї позиції" мені краще було б недооцінити необхідну в такій справі спритність, ніж наполягати на її належній оцінці. Це, можливо, не суперечило б юридичній практиці, але це суперечило б законам логіки. Моєю кінцевою метою є тільки істина. Моєю метою на даний момент є спонукати вас до того, щоб ви зіставили *неабияку* щойно згадану мною спритність, з *дуже своєрідним* верескливим (чи різким) і *уричастим* голосом істоти, про національну приналежність якої думки розбігаються і у мові якої не можна було розрізнити жодного розбірливого складу".

При цих словах в моїй голові промайнуло непевне і не до кінця сформоване усвідомлення того, про що говорив Дюпен. Мені здавалося, що іще одне зусилля — і я збагну хід його думок, але саме розуміння ніяк не могло прийти — так само люди часто бувають на межі згадки про щось, але врешті-решт так і не можуть згадати. Мій товариш продовжив свою розповідь.

— Як ви помітили, — сказав він, — я змістив увагу зі способу втечі на спосіб проникнення. Я мав намір продемонструвати, що і перше, і друге було здійснене у той самий спосіб і в тому самому місці. Тепер повернімося подумки всередину кімнати. Давайте оглянемо предмети, що в ній знаходяться. У звіті говорилося, що шухляди комоду хтось обшукав, але багато речей все ще лишалося всередині. Цей висновок — нісенітниця. Він є звичайнісінькою здогадкою — до того ж абсолютно безглуздою — і не більше. Звідки ми знаємо, що знайдені в шухлядах речі — це не всі речі, що там початково знаходилися? Мадам Л'Еспане та її дочка вели дуже усамітнене життя: ні з ким не зустрічалися, рідко коли вибиралися на люди, не мали звички часто міняти предмети туалету. Принаймні ті з них, що були знайдені, були такої ж гарної якості, як і всі інші, що могли належати цим дамам. Якщо злодій узяв якісь із них, то чому б йому не взяти найкращі, чому б йому не забрати всі? До речі, чому це він не звернув уваги на чотири тисячі франків золотом і зайнявся натомість купом білизни? Золото не привернуло ніякої уваги. Майже вся сума, згадана банкіром, мсьє Міньйо, була знайдена недоторканою в мішечках на підлозі. Тому я хочу, щоб ви відмовилися від дезорієнтуючої ідеї *мотиву*, імплантованої у свідомість поліції тією частиною свідчень, в якій ідеться про гроші, що принесли до дверей будинку. Збіги вдсятеро важливіші за подібні (доставка грошей, злочин, скоєний через три дні після їх отримання) трапляються з кожним із нас щогодини нашого життя, не привертаючи щонайменшої уваги. Взагалі збіги є великою перепорою на шляху тих мислителів, які й гадки не мають про теорію вірогідності та її застосування — теорію, якій завдячують найбільш яскраві прояви дослідницької діяльності людства. В даному разі, коли б золото пропало, факт його доставки трьома днями раніше став би чимось більшим, ніж збіг. Він би став

підтвердженням цієї ідеї про мотив. Але, взявши до уваги реальні обставини цієї справи і припустивши, що золото було мотивом цього жахоття, ми повинні також припустити, що злочинець був таким нерішучим ідіотом, що забув і про своє золото, і про мотив.

Пам'ятаючи ті моменти, до яких я привернув вашу увагу, — незвичайний голос, незвичайна прудкість та дивовижна відсутність мотиву у такому надзвичайно жорстокому вбивстві, — погляньмо тепер на саму різанину. Маємо тут жінку, задушену до смерті силою руки і запхану в димохід догори ногами. Звичайні зловмисники не вдаються до подібних методів вбивства. І менш за все вони застосовують подібний метод, аби позбутися вбитих. Ви змушені будете визнати, що запихання трупу в димохід було чимось аж надто диким, чимось зовсім несумісним з нашими уявленнями про людські дії, навіть якщо припустити, що злочинці були найупослідженішими з людей. Уявіть собі також, якою мала бути сила, щоб так міцно *запхати* тіло в такий вузький отвір, — навіть об'єднаних зусиль кількох людей ледь вистачило для того, що *витягти* його звідти!

Звернімося тепер до інших проявів застосування дивовижної сили. На каміні знайшли пасма волосся — дуже густі пасма сивого волосся. Їх було вирвано з корінням. Ви уявляєте, яка незвичайна сила потрібна для того, щоб вирвати з голови одночасно двадцять чи тридцять волосин? Ви, як і я, бачили пасма, про які йде мова. До їх коренів разом зі згустками крові прилипли шматочки тканини скальпу (бридке видовище!) — вірна ознака тієї неабиякої сили, котру застосовували для того, щоб з одного маху вирвати з корінням десь мільйон волосин! Шию старої господині не просто перерізали: голову геть відокремили від тіла. А за інструмент правила звичайна бритва. Це також є свідченням тієї надзвичайної сили, на якій я хочу загострити вашу увагу. Я хочу, щоб ви також придивилися — і придивилися уважно — до *нелюдської* жорстокості цього злочину. Я не нагадуватиму про синці на тілі мадам Л'Еспане. Мсьє Дюма та його гідний всілякої поваги колега мсьє Етьєнн заявили, що вони були спричинені якимось тупим предметом, і тут ці поважні пани мають рацію. Тупим предметом було не що інше, як кам'яна бруківка у дворі, куди жертва випала з вікна, біля якого стояло ліжко. Цю ідею, попри її простоту, поліція не взяла до уваги з тієї ж причини, що і ширину віконниць: як вікна гвіздками, так і її уява була наглухо зачинена для сприйняття того, що вікна хтось взагалі може відчинити.

Якщо ж доєднати до всього сказаного картину хаотичного безладу, що панував у спальні, то ми вже просунулися достатньо далеко, щоб зіставити такі поняття: надлюдська сила, дивовижна спритність, нелюдська жорстокість, невмотивованість різанини, якась гротескна і неймовірна жахливість скоєного, голос, за своїм звучанням чужий для слуху представників багатьох націй і позбавлений будь-якого чіткого або просто розбірливого поділу на склади. То яким же буде результат цього зіставлення? Яке враження я справив на вашу уяву?

Запитання Дюпена змусило мене здригнутися.

— Цей злочин, — сказав я, — скоїв якийсь схиблений, якийсь несамовитий маніяк,

що втік з найближчої лікарні для божевільних.

— Певною мірою, — відповів він, — ваша думка не позбавлена слухності. Але ніхто не порівнював голоси божевільних, навіть під час їх нестримного шаленства, з тим дивним голосом, що лунав нагорі. Божевільні належать до якоїсь нації, і їх мова, хоч якою би нерозбірливою вона була у вигляді слів, завжди має цілком зрозумілий поділ на склади. Крім того, божевільні не мають такого волосся, яке я зараз тримаю в руці. Я виплутав цей жмуток з-поміж тих пасом, що лишилися на голові мадам Л'Еспане. Що ви про це скажете?

— Боже милостивий, — мовив я, зовсім спантеличений. — Це якесь більш ніж дивне волосся — воно не належить *людській* істоті!

— А я і не сказав, що належить, — промовив він. — Але перед тим, як прояснити цей момент, я хочу, щоб ви поглянули на цей аркуш паперу і той невеликий ескіз, який на ньому для мене виконали. Це — факсимільне зображення того, що в одній частині свідчень очевидців фігурувало як "темні синці та глибокі сліди від нігтів" на шиї мадемуазель Л'Еспане, а в іншій — як "низка сірувато-синіх плям, очевидно, відбитки пальців".

— Ви побачите, — вів далі мій приятель, розгортаючи аркуш перед нами на столі, — ви побачите, що це зображення дає уявлення про сильну і чіпку хватку. Не видно, щоб рука *ковзнула*. Аж до самої смерті жертви кожен палець зберіг ту страхітливо дужу хватку, з якою він уп'явся в її шию. А тепер спробуйте накласти всі ваші пальці одночасно на ті відбитки, які ви перед собою бачите.

Я зробив невдалу спробу.

— Мабуть, ми робимо це не так, як слід, — сказав він. — Папір розстелений на плоскій поверхні, а людське горло має циліндричну форму. Ось дерев'яне поліно, окружність якого приблизно така сама, як і окружність шиї. Обгорніть малюнок навкруг нього і знову спробуйте здійснити експеримент.

Так я і зробив, але неможливість була ще очевиднішою, ніж попереднього разу.

— Це, — сказав я, — відбиток не людської руки.

— Звісно, що ні, — відповів Дюпен. — А тепер прочитайте цей уривок з Кюв'є.¹⁷

Це був детальний анатомічний і загальний опис великого бурого орангутанга з ост-індських островів. Всі досить добре знають про гігантський зріст, неабияку силу та енергійність, нестримну злобливість та імітативні здібності цих ссавців. Мені відразу ж стали зрозумілі всі жахи цього вбивства.

— Опис пальців, — промовив я, закінчивши читання, — повністю відповідає цьому малюнку. Цілком очевидно, що з усіх згаданих тут видів тварин лише орангутанг міг залишити скопійовані вами відбитки. І цей жмуток жовтого волосся теж схожий на волосся тварини, яку описав Кюв'є. Але я ніяк не можу збагнути деякі деталі цієї моторошної таємниці. Крім того, свідки чули *два* лайливих голоси, причому один з них був явно голосом француза.

— Так. А ще згадайте вираз, майже одностайно приписуваний цьому голосу: вираз "Mon Dieu!". Цей вираз, як правильно схарактеризував його в даних обставинах один зі

свідків (Монтані, кондитер), був висловленням докору чи протесту. Тому на цих двох словах я, головним чином, і побудував свої сподівання на повну розгадку цієї загадки. Француз, про якого йдеться, знав про вбивство. Можливо — і більш ніж вірогідно, — що він непричетний до жодної участі в тих кривавих подіях, що трапилися. Можливо, орангутанг від нього втік. Можливо, що француз переслідував його аж до спальні, але при тому розвитку подій не зміг його спіймати. Орангутанг і досі на волі. Я не буду продовжувати ці здогадки — бо я не маю права називати їх більш ніж здогадками, — позаяк ті непевні міркування, на яких вони ґрунтуються, мають явно недостатню глибину для сприйняття навіть моїм власним інтелектом і позаяк я не можу претендувати на те, щоб донести їх у зрозумілому вигляді до свідомості когось іншого. Тому давайте називати їх здогадками і розглядати їх саме як здогадки. Але якщо француз, про якого йде мова, є дійсно, як я гадаю, невинним у скоєному звірстві, то це оголошення, яке я вчора увечері, коли ми поверталися додому, дав у конторі "Le Mond" (газети, що відображає інтереси судновласників і має велику популярність серед моряків), приведе його до нашого житла.

Він подав мені газету, і я прочитав:

"ПІЙМАНО в Булонському лісі, рано-вранці ... числа (вранці, коли сталося вбивство) дуже великого, бурого орангутанга з різновиду, що зустрічається на острові Борнео. Його власник (напевне, моряк з мальтійського судна) може забрати тварину після належного її розпізнання і виплати певної суми грошей, обумовленої її спійманням та утриманням. Звертатися за адресою: будинок №... вулиця ... передмістя Сен-Жермен, п'ятий поверх".

— Як же ви здогадалися? — запитав я, — що ця людина — моряк з мальтійського судна?

— А я й не знаю цього, — відповів Дюпен. — Я не впевнений в цьому. Щоправда, ось невеликий шматок стрічки, котру, як свідчить її форма і засмальцьований вигляд, використовували для зв'язування волосся в одну з тих схожих на хвости кіс, які так любляють матроси. Більше того, мало хто, крім матросів (особливо мальтійських), вміє робити такі вузли. Я підібрав цю стрічку біля підніжжя громовідводу. Вона не могла належати жодній з покійниць. Зрештою, якщо я помиляюсь у своїх висновках щодо цієї стрічки, тобто що наш француз був матросом з мальтійського корабля, то моє оголошення та його зміст все одно нічим не зашкодили. Якщо я схибив, то він просто подумає, що мене ввели в оману якісь обставини, котрими він не захоче перейматися. Але якщо я маю рацію, то це нам дуже допоможе. Знаючи про вбивство — хоч і не винуватий в ньому, — француз, звичайно ж, сумніватиметься стосовно відповіді на оголошення — забирати орангутанга чи ні. Він міркуватиме таким чином: "Я — невинуватий; я — бідний, мій орангутанг коштує великих грошей; для людини в моєму становищі це — ціле багатство. Чому я мушу втрачати його через якісь непевні відчуття небезпеки? Ось він, тільки руку простягни. Його спіймали в Булонському лісі — досить

далеко від місця, де було скоєне звірство. Хто взагалі зможе запідозрити, що злочинець — дикий звір? Поліція збита з пантелику: вона так і не змогла знайти жодної зачіпки. Навіть коли її агенти вислідять тварину, неможливо буде довести, що я знав про вбивство, або зробити мене причетним до нього на підставі цього знання. Окрім того, *про мене знають*. Подавач оголошення визначає мене як власника тварини. Не знаю, як далеко простягається його знання. Якщо я не пред'явлю прав на такий коштовний об'єкт (про який знають, що я є його власником), то я щонайменше викличу до тварини підозру. Не в моїх інтересах привертати увагу до себе чи до тварини. Я відгукнусь на оголошення, заберу орангутанга і ховатиму його, доки про цю справу не забудуть".

У цю мить на сходах почувлися кроки.

— Тримайте пістолети напоготові, — сказав Дюпен, — але не показуйте і не пускайте їх в хід, доки я не дам знак.

Вхідні двері будинку ми лишили відчиненими, і візитер, зайшовши без дзвінка чи стуку, зробив кілька кроків сходами. Однак потім він, здається, засумнівався. Невдовзі ми почули, як він спускається. Дюпен швидко рушив до дверей, і тут ми знову почули, що візитер піднімається сходами. Цього разу він не сумнівався, його кроки були рішучими. Піднявшись сходами, він постукав у двері нашої кімнати.

— Заходьте, — сказав Дюпен бадьорим і привітним голосом.

Візитер зайшов. Видно було, що це моряк — високий, кремезний чоловіча атлетичної статури і досить привабливої зовнішності. Обличчя його виражало відчайдушну сміливість і з трудом проглядало через гушавину бакенбардів та вусів. При собі моряк мав дебелий дубовий кийок, але іншої зброї у нього не було. Він незграбно вклонився і побажав нам "доброго вечора"; його французька вимова була бездоганною і, попри незначний невшательський акцент, досить чітко вказувала на те, що він — корінний парижанин.

— Сідайте, мій друже, — сказав Дюпен. — Гадаю, ви прийшли з приводу орангутанга. Відверто кажучи, я майже заздрю вам, що ви — його хазяїн. Це — винятково красива та безсумнівно дуже цінна тварина. Як ви гадаєте, скільки йому років?

Моряк полегшено зітхнув з виглядом людини, яку звільнили від якогось нестерпного тягара, а потім впевненим тоном відповів:

— Важко сказати — але йому ніяк не більше чотирьох-п'яти років. Він у вас?

— Та ні; ми не маємо можливості тримати його тут. Зараз він на платній конюшні, недалеко звідси. Зможете забрати його вранці. Ви, звичайно ж, готові розпізнати вашу власність?

— Поза сумнівом, пане.

— Мені буде шкода з ним розлучатися, — сказав Дюпен.

— І не думайте, що ви марно витрачали ваш час, — сказав чоловік. — Зовсім ні. Я готовий заплатити винагороду за те, що ви знайшли тварину — звісно, я маю на увазі будь-яку винагороду в розумних межах.

— Гаразд, — відповів мій приятель. — Не сумнівайтеся, все буде по справедливості.

Зараз я подумаю — що ж мені запросити? Ага, ось яку винагороду я бажаю отримати. Ви розкажете мені все, що зможете, про це вбивство на вулиці Морґ.

Останні слова Дюпен промовив дуже тихо і дуже спокійно. Так само спокійно він підійшов до дверей, замкнув їх і сховав ключ до своєї кишені. Потім витяг з-за пазухи пістоль і без жодної квапливості поклав його на стіл.

Обличчя моряка спалахнуло від некерованого приливу крові. Він підхопився, тримаючи в руках кийок, але відразу ж упав у крісло, з несамовитим тремтінням та виразом самої смерті на обличчі. Він не промовив ані слова. Я відчув до нього жаль, який ішов з глибини мого серця.

— Друже мій, — сказав Дюпен лагідним голосом, — ви даремно переймаєтесь — запевняю вас. Ми не бажаємо вам ніякого зла. Я присягаю вам честю дворянина і француза, що ми не збираємося заподіяти вам шкоду. Я прекрасно знаю, що ви невинні в жорстокому вбивстві на вулиці Морґ. Однак не варто також стверджувати, що ви не маєте до нього ніякого відношення. Зі сказаного мною ви, напевно, зрозуміли, що я мав засоби для збору інформації про цю справу, засоби, про які ви навіть і здогадуватися не могли. Зараз ситуація така: ви не скоїли нічого, чого не слід було б робити, — нічого, що покладало б вину на вас. Вас не можна навіть звинуватити у пограбуванні, хоча ви могли б здійснити його абсолютно безкарно. Вам нічого приховувати. У вас немає для цього причини. З іншого ж боку, принципи честі зобов'язують вас розповісти все, що ви знаєте. До в'язниці потрапила невинна людина, котрій приписують злочин, справжнього винуватця якого ви можете вказати.

Поки Дюпен промовляв ці слова, моряк встиг значною мірою прийти до тями; але від його початкової розв'язно-сміливої постави і слід розтанув.

— З Божою поміччю, — сказав він після короткої паузи, — я неодмінно розповім вам все, що знаю про цю справу, але не сподіваюся, що ви повірите і половині сказаного мною — з мого боку це було б справжнім глупством. Однак я дійсно невинен і щирсердо у всьому зізнаюся, навіть якщо мені загрожуватиме смертна кара.

Я не збираюся повторювати його докладну розповідь, її суть зводилася ось до чого. Нещодавно він здійснив подорож до Малайського Архіпелагу. Група, до складу якої входив і він, висадилася на Борнео і подалася вглиб острова на прогулянку. Разом з товаришем він спіймав орангутанга. Коли компаньйон помер, він залишився єдиним власником цієї тварини. Добряче намучившись від непогамовної злобливості свого полоненого під час зворотної подорожі, він врешті-решт спромігся благополучно доправити його до своєї домівки в Парижі, де він, аби не привертати до себе непотрібну увагу сусідів, тримав орангутанга під надійним замком, доки той не одужає від рани в ступні, спричиненої тріскою на борту судна. Моряк мав намір продати тварину після її одужання.

Повернувшись додому після однієї з моряцьких гулянок у ту ніч, чи скоріше ранок, коли було скоєне вбивство, він виявив, що його в'язень перебуває у його власній спальні, в котру він вломився з сусідньої кімнатчини, де був надійно — як гадалося — ізольований. Геть вкритий мильною піною, звір сидів з бритвою у руці перед дзеркалом

і намагався здійснити процедуру гоління, за якою він, без сумніву, раніше часто бачив свого хазяїна, підглядаючи в замкову щілину комірки. Побачивши, що таким небезпечним знаряддям заволоділа тварина, відома своєю злобливістю, моряк вжахнувся і на деяку мить зовсім розгубився. Однак він уже призвичаївся вгамовувати звіра — навіть у його найзлобливішому настрої — за допомогою батога, і саме до цього засобу він зараз вдався. Побачивши батіг, орангутанг відразу ж вискочив через двері кімнати на східці, а звідти через вікно (на нещастя, відчинене) — на вулицю.

Наш француз у відчаї побіг слідом; мавпа, все ще тримаючи бритву в руці, час від часу зупинялася, поглядала на свого переслідувача і передражнявала його, доки останній не підходив зовсім близько, а потім знову тікала. Переслідування тривало подібним чином досить довго. На вулицях панувала абсолютна тиша, бо була третя година після полуночі. У провулку позаду вулиці Морґ увагу втікача привернуло світло, що мерехтіло з відчиненого вікна спальні мадам Л'Еспане на п'ятому поверсі її будинку. Кинувшись до будинку, він узрів громовідвід, видерся по ньому з неймовірною прудкістю, вхопився за віконницю, яка була відчинена настіж, гойднувся на ній і опинився прямо на бильці ліжка. Весь цей трюк зайняв не більше хвилини. Потрапивши до кімнати, орангутанг поштовхом знову відчинив віконницю.

Тим часом моряк не знав, непокоїтись йому чи радіти. Тепер у нього з'явилася надія спіймати мавпу, оскільки з пастки, в яку він сам себе загнав, орангутанг міг вибратися лише по штирю громовідводу, на якому його можна було б перехопити під час спуску. З іншого боку, існували численні підстави непокоїтись стосовно того, що ця тварюка здатна накоїти в будинку. І це останнє міркування змусило моряка продовжити переслідування втікача. Видиратися по громовідводу неважко, особливо матросу; але коли він дістався аж до вікна, яке знаходилося надто далеко ліворуч від нього, його просування перервалося. Максимум, що він тепер міг зробити, це, ледь дотягнувшись до вікна, краєм ока спостерігати за тим, що відбувається всередині кімнати. Заглянувши всередину краєм ока, він від жаху ледь не гепнувся вниз. Саме тоді пролунали ті жахливі нічні крики, що переполохали і розбудили мешканців вулиці Морґ. Очевидно, мадам Л'Еспане та її дочка, вбрані у нічні сорочки, займалися упорядкуванням якихось паперів у вже згадуваному залізному сейфі, котрий вони викотили на середину кімнати. Він був відчинений, і його вміст лежав поряд на підлозі. Напевно, вони сиділи спинами до вікон і, судячи з того, що між проникненням мавпи до кімнати та криками минув якийсь час, її помітили не одразу. Вони, мабуть, подумали, що ляскіт віконниці був спричинений вітром.

У ту мить, коли моряк зазирнув до кімнати, гігантський звір схопив мадам Л'Еспане за волосся (перед цим вона його розпустила і розчісувала) і вимахував бритвою перед її обличчям, імітуючи рухи цирульника. Дочка непорушно лежала долілиць; вона знепритомніла. Крики та борсання старої господині (під час яких з її голови було вирване волосся) змінили, можливо, і мирні наміри орангутанга на несамовиту лютю. Одним рішучим помахом своєї м'язистої руки він майже відтяв їй голову. Від вигляду крові його злість перетворилася на люте шаленство. Скрегочучи зубами і погрозливо

блискаючи очима, він накинувся на тіло дівчини, вп'явся своїми потворними пальцями їй у шию і тримав їх міцно стиснутими, доки вона не спустила дух. У цю мить блукаючий дикий погляд орангутанга впав на бильце ліжка, з-за якого ледь виглядало заціпеніле від жаху обличчя його хазяїна. Несамовитість звіра, який, мабуть, добряче запам'ятав отой страхітливий батіг хазяїна, миттєво змінилася на страх. Усвідомлюючи, що заслуговує покарання, звір наче захотів приховати результати своїх кривавих вчинків і заметушився по кімнаті в явній агонії нервового збудження, перекидаючи і ламаючи на своєму шляху меблі та скидаючи з ліжка постільні предмети. Насамкінець він схопив спочатку труп дочки і заштовхав у димохід (де його потім і знайшли), потому — труп старої господині, з яким він підскочив до вікна і який він через те вікно не вагаючись жбурнув униз.

Коли мавпа наближалася до нього зі своєю понівеченою ношею, моряк притиснувся від жаху до громовідводу і скоріше злетівши, ніж сповзши по ньому, відразу кинувся додому — зі страхом думаючи про наслідки цієї різанини і від страху припинивши перейматися подальшою долею орангутанга. Слова, що чули люди на східцях, вигукнув француз від жаху та спантеличення; вони змішалися з диявольським варняканням злобливої тварюки.

Мені майже нічого додати. Напевно, орангутанг втік зі спальні по громовідводу за мить до того, як зламали двері. Він же замкнув і вікно, коли через нього виліз. Згодом його спіймав сам власник і отримав за нього дуже велику суму грошей в *Jardin des Plantes*.^[9] Ле Бона негайно звільнили після того, як ми розповіли про обставини справи (з деякими саркастичними дюпеновими коментарями) у відділі префекта поліції. Цей чиновник, незважаючи на своє дуже добре ставлення до мого приятеля, не зміг повністю приховати свого роздратування від такого повороту подій і змушений був зробити одне чи два саркастичних зауваження з приводу того, що кожному слід займатися своїми справами і не пхати носа в чужі.

— Нехай говорить, — сказав Дюпен, не вважаючи за потрібне відповідати. — Нехай виголошує промови; це дасть йому розраду. Я ж радий з того, що переміг суперника на його власному полі. Однак у тому, що він не спромігся розгадати цю таємницю, немає нічого дивного, хоча він вважає навпаки. *Nil sapientiae odiosius acumine nimio*. Це, мабуть, ЄДИНИЙ, не позбавлений сенсу рядок у по-дитячому легковажного та недоумкуватого Сенеки;¹⁸ і справді, наш приятель префект є аж надто хитрим для того, щоби бути проникливим. Його хитрість не має під собою основи. Вона — як голова без тіла, як зображення богині Лаверни,¹⁹ або — в найкращому разі — лише голова та плечі, як у риби тріски. Але зрештою він непоганий чоловік. Особливо мені подобається в ньому одна неабияка риса, через яку він набув своєї репутації розумника. Я маю на увазі його манеру "*de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*".²⁰

Виноски до перекладу Володимира Горбатька

[1] *bizarrierie* — дивацтвом (фр.).

[2] *et id genus omne* — і йому подібних (латин.).

[3] *charlatanerie* — дурисвітство (фр.).

[4] *rencontre* — сутички (фр.).

[5] *sacre* — проклятий (фр.).

[6] *diable* — чорт (фр.).

[7] *mon Dieu* — Господи! (Фр.)

[8] *je les menagais* — я навчився до них пристосовуватися (фр.).

[9] *Jardin des Plantes* — В Ботанічному Саду (фр.).

Примітки до перекладу Володимира Горбатька

1. *Браун Томас* (1605—1682) — англійський лікар і письменник, автор трактату "Поховання в урнах", з якого По взяв епіграф до оповідання.

2. *Шахіст*. — По в статті "Шаховий автомат Мельцеля" розкрив шахрайство з сенсаційним автоматом для гри в шахи, в якому був схований живий шахіст, що й переставляв фігури. У статті він виклав думки, подібні до тих, з яких починається оповідання "Вбивства на вулиці Морг".

3. *Хойл Едмонд* (1672—1769) — автор "Короткого трактату про гру у віст", у якому виклав правила гри, що діяли в часи По.

4. *Френолог* — послідовник вчення про зв'язок психічних властивостей людини з будовою її черепа. Засновником френології був німецький лікар Франц Йосиф Галль (1758—1828). По цікавився питаннями френології, опублікував рецензію на книгу Л. Майлз "Френологія".

5. *Дюпен*. — В часи По відомі три брати Дюпени: Адре Марі Жан Жак — фахівець з кримінального права, обраний 1840 р. головою палати депутатів Франції; Шарль — математик, у 30-х рр. морський міністр франції; Філіпп — відомий адвокат.

6. *Передмістя Сен-Жермен* — аристократичний район у Парижі.

7. *Давня філософія Двоїстої Душі* — філософська доктрина про матеріальну і духовну основу буття.

8. *Пале-Рояль* — палац у Парижі, збудований на початку XVII ст. для кардинала Рішельє.

9. *Театр "Вар'єте"* — паризький театр, заснований 1790р. у Пале-Роялі; з 1807 р. — на бульварі Монмартр. Ставились водевілі, згодом оперети і соціально-побутові п'єси.

10. *Кребійон Проспер Жоліо* (1674—1762) — французький актор і драматург, його трагедія "Ксеркс" зазнала гучного провалу.

11. *Ніколс Томас Лоу* (1815—1901) — американський лікар, письменник, громадський діяч, зустрічався з По, про що розповів у книзі "Сорок років американського життя. 1821—1861".

12. *Ламартін Альфонс* (1790—1869) — французький поет-романтик, історик і політичний діяч.

13. *Perdidit antiquum litera prima sonum* — Втратила давня літера перше звучання (латин.).— Рядок з твору "Фасти" Овідія.

14. ... як мсьє Журден вимагав принести йому *robe-de-chambre* — *pour mieux entendre la musique*. — Журден — герой комедії Мольєра "Міщанин-шляхтич". Простосердий і марнослашний Журден, пнучись в аристократи, одягав халат, "щоб краще відчувати музику". (... *robe-de-chambre* — *pour mieux entendre la musique*. — ... халат, щоб зручніше слухати музику (фр.).)

15. *Відок Франсуа Ежен* (1775—1857) — організатор і перший керівник паризької кримінальної поліції, автор "Мемуарів", у яких розповідав про своє надто барвисте і строкате авантюрне життя. "Мемуари" широко використовувались у документальній та художній літературі про злочинність і злочинців. Саме ім'я Відока стало прозивним.

16. *Істина не завжди знаходиться на дні колодязя*. — Дюпен перефразовує афоризм, який приписують давньогрецькому філософові Демокріту (бл. 460—370 до н. е.): "Істина живе на дні криниці".

17. *Кюв'є Жорж* (1769—1832) — французький зоолог, автор праць з порівняльної анатомії, палеонтології і систематики тварин.

18. *Nil sapientiae odiosius acutius nimis*. Це, мабуть, ЄДИНИЙ, не позбавлений сенсу рядок у по-дитячому легковажного та недоумкуватого Сенеки. — *Nil sapientiae odiosius acutius nimis* — Для мудрості немає нічого ненависнішого за хитрість

(латин.). *Сенека Луцій Анмей* (бл. 4 до н.е. — 65 н.е.) — римський філософ-стоїк, письменник, політичний діяч, вихователь Нерона. За його наказом наклав на себе руки. Цю цитату з Сенеки Едґар По використав також у новелі "Викрадений лист" (третій частині трилогії про Оґюста Дюпена) в якості епіграфа.

19. *Лаверна* — римська богиня прибутку, покровителька злодіїв та шахраїв.

20. "*de nier ce qui est, et d'expliquer ce qui n'est pas*" — "*Заперечувати те, що є, і пояснювати те, чого нема*" — цитата з другої передмови Ж. Ж. Руссо до його роману "Юлія, або Нова Елоїза" (1761).